

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 11, 2020 | 26.11.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.11.21](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.21)

УДК 339.98: 658.64:658.8:61

Н. В. Резнікова,

д. е. н., професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0003-2570-869X

В.Г. Панченко,

д. е. н., директор, Агентство розвитку Дніпра

ORCID ID: 0000-0002-5578-6210

О. А. Іващенко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, Національна академія статистики, обліку і аудиту

ORCID ID: 0000-0002-8490-778X

ГЛОБАЛЬНА КРИЗА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ТРИГЕР ЕКОНОМІЧНОГО СПАДУ: ВИКЛИКИ РЕГУЛЮВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО СЕКТОРУ ТА СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЕФЕКТИ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

N. Reznikova

Doctor of Economic Sciences,

Professor of the Department of Chair of World Economy and International Economic Relations, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

V. Panchenko

Doctor of Economic Sciences, Director, Dnipro Development Agency

O. Ivashchenko

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics and Management of Foreign Economic Activities, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

THE GLOBAL CRISIS IN THE HEALTH CARE AS TRIGGER OF ECONOMIC RECESSION: CHALLENGES TO THE REGULATION OF PHARMACEUTICAL SECTOR AND STABILIZATION EFFECTS FOR THE INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY

В статті стверджується, що глобальні наслідки кризи в сфері охорони здоров'я під впливом COVID-19 актуалізували альтернативне осмислення трансмісійних каналів взаємовпливу в сфері міжнародної макроекономічної взаємозалежності, зачіпаючи як способи координації монетарної й фіскальної політик в процесі вироблення стабілізаційних програм протидії економічному спаду, так і способи запобігання загостренню глобальних дисбалансів й викликів глобальній борговій економіці. Водночас, попри драматичні економічні й соціальні втрати, секторальні втрати, які відчули на собі всі країни, незалежно від їхнього рівня доходу на душу населення, ступеня диверсифікації експорту або ступеня інтеграції до світової фінансової системи, фармацевтичний сектор хоч і демонструє темпи росту й

виступає центром тяжіння інновацій, стимулюючи витрати на НДДКР та формуючи запит на патентний захист, відчуває загрози поставок сировини внаслідок логістичних ускладнень. Фармацевтичний сектор розглядається як такий, що підпадає під сферу національної безпеки, а тому особлива увага приділяється: знаходженню можливостей збільшення виробничих потужностей (прискорення затвердження нових виробничих ліній); зменшенню залежності від імпорту як готової продукції, так і сировини або технологій виробництва; необхідності диверсифікації постачальників. Стверджується, що розробка, виробництво, просування, споживання та утилізація фармацевтичної продукції (що набуло важливості в часи пандемії) набуває першочергового значення.

Припускається, що управління очікуваннями цілком може виявитися найважливішою функцією макроекономічної політики, як фіскальної, так і монетарної. На рівні ж міжнародної макроекономіки формування очікувань та управління ними в часи пандемії стають основною із функцій міжнародних організацій і міжнародних кредитно-рейтингових агентств й Центробанків, втім унікальність коронакризи 2020 року полягає в тому, що в центрі уваги макроекономістів, урядовців, інвесторів та домогосподарств опинились прогнози Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка оголосила пандемію COVID-19 надзвичайною ситуацією. Проведено аналіз урядових політик з подолання кризи у галузі охорони здоров'я та проголошених цілей економічних та соціально орієнтованих заходів. Особлива увага приділена аналізу стабілізаційного й контрциклічного потенціалу монетарної політики. Політика кількісного пом'якшення (*quantitative easing*) та гелікоптерних грошей (*helicopter money*) визнана ефективним інструментом стимулювання попиту та протидії соціальним й економічним втратам. Різниця у підходах країн пришивидшує вирішення їхніх конкретних нагальних питань, але може завдати довготермінової шкоди світовій економіці, погіршуючи міжнародні політичні, торгові та економічні відносини. Погляди на економічну політику щодо подолання наслідків пандемії COVID-19 і протидії наступним пандемічним кризам напружують відносини між розвиненими економіками і країнами, що розвиваються, а також між північними і південними членами Євросоюзу, кидаючи виклик союзам і загальноприйнятим концепціям національної безпеки. Це також порушує питання про майбутнє світового лідерства, оскільки слабші країни орієнтуватимуться на тих, які допомагатимуть вирішувати кризові питання. У деяких країнах пандемія поставила охорону здоров'я серед питань національної безпеки нарівні із традиційними проблемами національної безпеки, як-от тероризм, кібератаки і розповсюдження зброї масового ураження. Пов'язані з цим економічні та людські витрати можуть мати довготермінові наслідки для економік через втрату життів і робочих місць. Фіскальні та грошово-кредитні заходи, що застосовуються для запобігання фінансовій кризі і підтримання економічної діяльності, також можуть ненавмисно збільшити диспропорції між доходами, актуалізуючи питання оподаткування статків. У деяких країнах економічні наслідки можуть посилити расові і соціально-економічні розриви та спровокувати соціальні заворушення. Тому внутрішні економічні завдання набувають пріоритетного значення серед головних питань національної безпеки.

It is argued that global consequences of the crisis in the health protection sector under the impact of COVID-19 raised importance of alternative rethinking of transmission channels of mutual impact in the international macroeconomic relationships, as they have implications for methods of coordinating monetary and fiscal policies in the process of elaborating stabilization programs to combat economic recession, as well as for ways of preventing aggravation of global imbalances and challenges to the global debt-based economy. At the same time, in spite of dramatic economic and social losses or the sectoral losses felt by all the countries irrespective of per capita income, the level of exports diversification or the level of integration in the global financial system, the pharmaceutical sector, although demonstrating growth rates and acting as a gravitation center for innovations by stimulating R&D expenditure and creating the demand for patent protection, faces the threats of raw material supplies due to complications with logistics. Because the pharmaceutical sector is regarded as the one falling within the sphere of national security, special

attention is given to the following aspects: finding the possibilities to increase production capacities (the accelerated launch of new production lines); reducing the dependency on imports as finished products as well as raw materials or production technologies; the need for diversification of suppliers. It is argued that development, production, promotion, consumption and utilization of pharmaceutical products (put in focus in time of the pandemic) have acquired primary significance. It is assumed that management of expectations may prove to be the most important function of macroeconomic policies, both fiscal and monetary. As far as the international macroeconomy is concerned, formation and management of expectations in time of the pandemic is becoming one of the core functions of international organizations, international credit rating agencies and central banks, but the uniqueness of the corona-crisis in 2020 is that the projections of the World Health Organization announcing the COVID-19 pandemic a emergency situation have been the focus of attention by macroeconomists, government officials, investors and households. A review of government policies to combat the crisis in the health protection sector and declared objectives of economic and socially oriented measures is made. Special attention is given to analysis of stabilization and countercyclical potentials of the monetary policy. The policy of quantitative easing and helicopter money is recognized as an effective instrument for stimulating the demand and counteracting the social and economic losses. Although the cross-country difference in approaches can help countries better deal with their specific urgent issues, it can cause a long-term damage to the global economy by worsening international political, commercial and economic relations. Visions of the economic policy with respect to overcoming COVID-19 pandemic consequences and addressing next pandemic crises rise tensions in the relations between developed and developing countries and between northern and southern members of Eurozone, thus challenging the unions and commonly accepted concepts of national security. This also puts a question about the future of the global leadership, because weaker countries will be looking towards the ones who can help them deal with crisis issues. In some of the countries, the pandemic has included health protection in the issues concerned with national security on a par with traditional problems of national security, like terrorism cyber-attacks or proliferation of mass destruction weapons. The related economic and human losses may have long-term effects for economies due to the losses of lives and jobs. Also, fiscal and monetary measures enforced to prevent financial crisis and support economic activity may unintentionally increase disproportions between incomes, raising the importance of the property taxation issue. In some of the countries, economic effects may enhance racial or socio-economic gaps and provoke social unrest. Therefore, internal economic objectives acquire priority importance among the core issues of national security.

Ключові слова: глобальна криза; сфера охорони здоров'я; фармацевтичний сектор; економічний спад; міжнародна економічна політика.

Keywords: global crisis; health care; pharmaceutical sector; economic recession; international economic policy.

Постановка проблеми. Глобальні наслідки кризи в сфері охорони здоров'я під впливом COVID-19 актуалізували альтернативне осмислення трансмісійних каналів взаємовпливу в сфері міжнародної макроекономічної взаємозалежності [1; 2], зачіпаючи як способи координації монетарної й фіскальної політик в процесі вироблення стабілізаційних програм протидії економічному спаду, так і способи запобігання загостренню глобальних дисбалансів й викликів глобальній борговій економіці. Водночас, попри драматичні економічні й соціальні втрати (що описуються в термінах ВВП, робочих місць, рентабельності, прибутковості й т.ін.), секторальні втрати, які відчули на собі всі країни, незалежно від їхнього рівня доходу на душу населення, ступеня диверсифікації експорту або ступеня інтеграції до світової фінансової системи [3; 4], фармацевтичний сектор, хоч і демонструє темпи росту (за рахунок виробництва анестетиків, антибіотиків, міорелаксантів, засобів захисту) й виступає центром тяжіння інновацій (у процесі розробки вакцини), стимулюючи витрати на НДДКР та формуючи запит на патентний захист, відчуває загрози поставок сировини внаслідок логістичних ускладнень. При цьому як Всесвітня організація охорони здоров'я, так і Європейська мережа регулювання лікарських засобів розглядають можливості збільшення виробничих потужностей, наприклад, шляхом прискорення затвердження нових виробничих ліній [5], ідентифікуючи фармацевтичний сектор як такий, що підпадає під сферу національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так звані «ковід-спіловер ефекти» розповсюдились на сектор охорони здоров'я і сектор освіти, індустрію розваг, кіно-індустрію, спорт-індустрію, готельну індустрію, туристичну індустрію [6], фінансовий та банківський сектор, що відображено в працях М. Ель-Еріана [7], Л. Ларі-Еліота [8] та комюніке офіційних представників міжнародних організацій [9; 10]. Дослідники О. Петерсон та А. Сенком [11] виокремлюють також «ковід-спіловер ефекти» для імпортозалежних країн, що очікувано постраждали від перебоїв у постачанні, викликаних транспортним і логістичним колапсом (шоком поставок) внаслідок оголошених локдаунів та фізичного закриття кордонів, а також шоки для нафтовидобувних країн, в яких початок 2020 року, крім всього іншого, ознаменувався падінням цін на нафту в результаті т.зв. «нафтової кризи». Так, наприклад, втрати для авіаіндустрії, згідно дослідження, проведеного ОЕСР, становитимуть щонайменше 113 млрд. дол. США [12]. Н.Донту та А.Густафссон прогнозують, що втрати сектору бізнес-послуг від пандемії сягатимуть 820 млрд. дол. США [13], а втрати в готельній індустрії в міжнародному масштабі становитимуть близько 25 мільйонів робочих місць. Для порівняння: у 2018 році до організації та участі у бізнес-заходах було залучено близько 1,5 мільярда учасників у понад 180 країнах світу, що результувалось у 1,07 трлн. дол. США (витрати на планування та проведення бізнес-подій і пов'язаних з ними подорожей, а також прямі витрати на виставкові комплекси та перевезення виставкових експонатів) і створенні близько 10,3 мільйона робочих місць у всьому світі [11]. Водночас, як справедливо зазначають українські дослідники А. Дацко та О. Дацко, зростання рівня захворюваності населення зумовлює нові загрози та виклики для національної безпеки, що обумовлює появу нового напрямку безпекознавства – фармацевтичної безпеки, який корелює з економічною, соціальною, продуктовою, військовою, екологічною безпекою [14].

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті глобальної кризи у сфері охорони здоров'я як тригера економічного спаду з дослідженням стабілізаційних ефектів міжнародної економічної політики та актуалізацією викликів міжнародній торгівлі та національній безпеці (на прикладі фармацевтичного сектору).

Вклад основного матеріалу дослідження. Особливу роль на поведінку ринкових суб'єктів здійснюють очікування: на мікрорівні у фокусі уваги опиняються очікувана норма прибутку на капітал, очікувана корисність та інші категорії, пов'язані з уявленнями економічних агентів про майбутні зміни тих чи інших параметрів ринкового середовища; на макрорівні роль очікувань нітрохи не менше, зачіпаючи коливання процентних ставок та ступінь волатильності валютних курсів, динаміку надходжень до бюджету, зміни показників безробіття, цінні коливання; на міжнародному рівні макроекономіки в умовах товарної та фінансової лібералізації очікувань ще більше. Очікування можуть підштовхнути економіку не тільки в негативному, а й в позитивному напрямку. Іноді сприятливі очікування формуються самі по собі. Проте багато економістів вважають, що в деяких випадках держава повинна сприяти їхньому формуванню. По суті справи, управління очікуваннями цілком може виявитися найважливішою функцією макроекономічної політики, як фіскальної, так і монетарної. На рівні ж міжнародної макроекономіки формування очікувань та управління ними — основна із функцій міжнародних організацій (як то, наприклад, групи Світового банку чи МВФ), міжнародних кредитно-рейтингових агентств й Центробанків, втім унікальність 2020 року полягає в тому, що в центрі уваги макроекономістів, урядовців, інвесторів та домогосподарств опинились прогнози Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка оголосила пандемію COVID-19 надзвичайною ситуацією. Тоді прогнози передбачали, що пандемія і пов'язане з нею погіршення економіки розгортатиметься упродовж трьох місяців, а потім спадатиме, після чого з червня 2020 року розпочнеться відновлення економічної активності. Тому для прийняття рішень з антикризових заходів, як правило, користувалися скоригованими прогнозами щодо певного сповільнення економічної активності. Наприклад, у жовтні 2019 року МВФ прогнозував зростання світової економіки на 3,4%, а економіки США на 2,1%. При цьому прогнози на 2021 рік не істотно відрізнялися від 2020 року: світ мав би зростати на 3,6%, а США – на 1,7% [15; 16].

Відповідно ж планувалися і заходи: вони були такими ж, як і щодо попередніх періодів криз, наприклад, 2008 року (зокрема, програма кількісного пом'якшення), але повинні були мати значно більший обсяг стимулювання і високі темпи впровадження. Уряди спочатку намагалися збалансувати мету політики з подолання кризи у галузі охорони здоров'я та цілі економічних заходів:

- надання фінансової підтримки національним системам охорони здоров'я щодо розробки вакцин і захисту громадян;
- запровадження грошово-кредитної і фіскальної політики, яка підтримує кредитування та економічну діяльність, одночасно надаючи допомогу підприємствам, що перебувають у фінансовій кризі;
- запровадження фіскальної політики для стимулювання економічної діяльності, оскільки споживачі нарощують заощадження внаслідок обмеження можливостей для здійснення видатків, вимушеного заощадження, а також запобіжних заощаджень, пов'язаних із занепокоєнням щодо перспективи зайнятості і доходів;
- протистояння наростанню дефіциту бюджету, пов'язаному із збільшенням витрат на підтримку безробітних і соціальної безпеки.

Уже на початку першої хвилі пандемії уряди розвинених країн розпочали впроваджувати такі безпрецедентно потужні заходи стимулювання, які були б достатніми для виправлення ситуації:

1) ФРС США здійснила надзвичайні кроки, яких ще не запроваджувалося після світової фінансової кризи 2008-2009 років [17; 18];

2) Центральні банки різко знизили відсоткові ставки і вимоги до резервів, надання нових можливостей кредитування і фінансування, придбання активів, запровадили обмін валютних свопів, пруденційні заходи та послаблення буферів капіталу, а у деяких випадках й антициклічні буфери капіталу;

- 3) вартість затверджених до середини червня 2020 року державних видатків на підтримку економічної діяльності становила 11 трлн. дол. США; зокрема, європейські лідери у липні домовилися про новий пакет пандемічної економічної допомоги на 859 млрд. дол. США для підтримки європейських економік;
- 4) Центральні банки виділили 17 трлн. дол. США на підтримку своїх економік для протидії пандемічним економічним ефектам;
- 5) запозичення урядів у всьому світі зросло з 3,9% світового ВВП у 2019 році до 13,9% у 2020 році;
- 6) дефіцит бюджету розвинених економік зростає з 3,3% ВВП у 2019 році до 16,6% у 2020 році (у США зростання з 6,3% до 23,8%);
- 7) Франція, Німеччина, Італія, Японія, Польща, Туреччина, Великобританія оголосили про заходи підтримки державного сектора, які становлять більше 10% їхнього річного ВВП;
- 8) для економік, що розвиваються, дефіцит бюджету зростає з 4,9% до 10,6% ВВП, істотно збільшуючи їхній борговий тягар і підвищуючи перспективи невиконання зобов'язань. При цьому МВФ дійшов висновку, що у країн, що розвиваються, високий рівень боргу може бути «некерованим» і порушити стійкість банківської системи.

Але вже на початку здійснення стимулюючих і захисних заходів, коли центральні банки і монетарні органи активно зайшли на ринки державного боргу і корпоративних облігацій з метою стабілізації ринків і забезпечення ліквідності, аналітики занепокоїлися. На їхню думку, ця діяльність у майбутньому могла зруйнувати здатність ринків виконувати власні традиційні функції природним чином. Тому вони рекомендували здійснювати обережнішу фіскальну і грошово-кредитну політику, яка б вирішувала наслідки кризи негайно, а також поєднувати її з таким способом надання допомоги домогосподарствам, підприємствам або органам влади, який не викликав би негативних наслідків для економіки у довготерміновому періоді.

Центральні банки ефективно керували початковою кризою ліквідності, що виникла внаслідок стимулюючих дій, але неплатоспроможність та відновлення спроможності можуть бути складнішими, якщо триватиме економічна криза, пов'язана з пандемією. Оскільки перша хвиля, як вважалося, повинна була тривати три місяці, а наступна мала розпочатися восени 2020 року і бути слабшою, а в цілому пандемію, за прогнозами, повинні були подолати до кінця 2020 року, то і заходи планувалися з короткотерміновим ефектом: як позитивним, так і можливим негативним. Довготермінові ефекти не враховувалися або вважалося, що з початком економічного відновлення застосовуватимуться дії, які поліпшуватимуть становище. Крім того, власне ринкова економіка, зростаючи, мала б виправляти викривлення з дефіцитом бюджету, борговим навантаженням й іншими показниками. Наприклад, можливі негативні макроекономічні ефекти, у тому числі інфляцію, унаслідок фактично «гвинтокрильного» розміщення коштів домогосподарствам, беззаставного надання кредитів підприємствам тощо, що постраждали під час кризи, передбачалося коригувати після настання періоду відновлення.

Прикметно, що «гвинтокрильне фінансування» виявилось своєрідним реанімованим «ноу-хау» міжнародної економічної політики, альтернативним способом реалізації політики кількісного пом'якшення, яка являє собою інструмент кредитно-грошової політики, що використовується центральними банками для стимулювання національних економік в період рецесії, коли традиційні інструменти в силу ряду факторів виявляються недостатньо ефективними. Тоді як традиційна монетарна політика передбачає, що центральний банк купує або продає короткострокові державні облігації для збереження процентних ставок на цільовому рівні, метод кількісного пом'якшення використовується державою в тому випадку, якщо процентна ставка ЦБ опустилася до критично низького рівня, який не залишає можливості оперувати нею для зниження курсу національної валюти і збільшення грошової маси.

«Гвинтокрильні» гроші — це ідея, популяризована М. Фрідманом [19; 20] ще у 1969 році. Фрідман запропонував уявний експеримент, який полягав у розкиданні грошей з гвинтокрила з тим, аби проілюструвати, що такий спосіб генерування грошей в економіці призводить до інфляції, а не до зростання ВВП. На початку 2000-х років ця концепція була запропонована колишнім головою Федеральної резервної системи Б. Бернанке [21; 22; 23] для подолання пастки ліквідності Японії, як одного з декількох інструментів, які Банк Японії міг би використовувати для повернення інфляції до бажаного рівня. Пастка ліквідності — це такий стан економічної кон'юнктури, при якому відсоткова ставка досягла свого мінімального значення і подальший приріст пропозиції грошей не зможе її зменшити та стимулювати інвестиційний попит. За словами Б. Бернанке, «гелікоптерне розкидання грошей» — це експансіоністська політика збільшення державних витрат; або зниження податків, що передбачає створення грошей. Інше визначення А. Тернера подає монетарне фінансування як бюджетний дефіцит (або більший дефіцит, ніж за інших рівних умов), який фінансується не шляхом випуску державних облігацій, а шляхом збільшення грошової маси [24].

Є кілька способів реалізації політики «гвинтокрильних» грошей. Центральний банк міг би: безпосередньо спрямовувати гроші в державний бюджет; купувати державні облігації і перетворювати їх на безстрокові (без виплати основного боргу або відсотків); придбати державний борг і взяти на себе зобов'язання щодо його постійного пролонгування та повернення отриманих відсотків до бюджету у вигляді прибутку, що просто означає «вічне кількісне пом'якшення» [25]. Ця політика також може набути форми постійного переказу коштів від центрального банку домогосподарствам.

Поєднання монетарних та фіскальних стимулів не випадкове: з одного боку, грошово-кредитна політика вирішує проблему нестачі запозичень шляхом заміни приватних запозичень державними [26], з іншого боку, проблема надмірного боргу в бюджетній політиці може бути вирішена шляхом монетизації його частини

[27; 28]. Таке фіскально-монетарне співробітництво дозволяє одночасно скорочувати частку позичкових коштів у приватному секторі і збільшувати номінальний попит. Хоча не можна бути впевненим в тому, як саме грошове фінансування впливає окремо на реальні змінні і рівень цін, В. Бюйтер [29] стверджує, що воно завжди буде стимулювати сукупний попит або за рахунок збільшення реального випуску, або за рахунок інфляції (або певної комбінації цих двох факторів).

Але економічна криза виявилася значно глибшою, ніж передбачалося. У другому кварталі економічне зростання у ЄС скоротилося на 11,7% порівняно з першим кварталом та на 14,1% порівняно з тим же кварталом 2019 року. Зайнятість у країнах ЄС зменшувалася на 2,6% або на 5,5 млн. робочих місць (без 45 мільйонів робочих місць у Німеччині, Франції, Великобританії, Італії та Іспанії, які охоплені програмами захисту зайнятості) [15]. У Японії економіка впала у річному вимірі на 27,8%. Лише за два місяці з початку пандемії понад 20 мільйонів осіб втратили роботу у США, перевершивши зусилля майже упродовж 10 років зі зростання робочих місць. За півроку із березня до вересня 61 мільйон американців подали документи на страхування на випадок безробіття. Іноземні інвестори розпочали виведення коштів із країн, що розвиваються (майже 42 млрд. доларів). Це може спричинити значну рецесію в Азії. У Латинській Америці 29 мільйонів громадян можуть зазнати бідності, що зведе нанівець десятиліття спроб зменшити нерівність у доходах. У цілому пандемія вже знизила потенціал світової економіки на 90 трильйонів доларів - більше, ніж будь-коли.

Перегляд прогнозів у першій фазі кризи спричинив не лише погіршення їх, але й повністю протилежні тренди падіння. МВФ погіршив прогноз світової економіки на 2020 рік до «мінус 3%» у квітневому звіті і вже аж до «мінус 4,9%» - у червневому. При цьому прогнози на 2021 рік пропонувалися позитивніші, ніж на кінець 2019 року, за рахунок більш низької бази внаслідок падіння у 2020 році: світова економіка - +4,5-4,8% порівняно з 1,7% за прогнозом 2019 року; США - +4,7% порівняно з 1,7% [15; 16].

Але падіння у першому і в другому кварталах відбувалося на тлі перебудови економіки і пристосування до нових реалій, а починаючи з червня, розпочалося відновлення. Цьому сприяло як зменшення захворюваності і відповідне послаблення обмежень, так і вплив заходів стимулювання у березні-квітні-травні. А в третьому кварталі був зафіксований «стрибок» у США, коли відбулося різке зростання ВВП на 7,45% (33,1% рік до року). Після рекордного падіння у другому кварталі на 9% (33,4% рік до року) і 1,3% у першому кварталі це створювало враження повернення до докризового стану (хоча насправді відновлення було на рівні 66 %) [15; 16].

Про те, як поводитиме себе економіка надалі, експерти говорять менш упевнено, оскільки задіяні майже всі резерви, уряд позичив багато грошей підприємствам і надав безповоротні і поворотні фінанси домогосподарствам. І це спрацювало. Але ситуація з обмеженнями активності наростає. Уже з початку третього кварталу паралельно з економічним відновленням розпочалося різке зростання захворювань, а друга хвиля, яка передбачалася слабшою, ніж перша, виявилася значно сильнішою як за кількістю захворювань, так і тяжкістю наслідків. Водночас система охорони здоров'я адаптується до ситуації: зокрема, у світі з'являються вакцини від COVID-19, крім того, комбінуються протоколи лікування з метою різкого зменшення летальних випадків, що дало позитивний ефект. Але попри це чимало урядів (навіть ті, які упродовж першої хвилі змогли провести свої держави через пандемію у режимі менших обмежень, а, отже, і з меншою шкодою для економіки) розпочали оголошувати жорсткі обмежувальні заходи щодо контактів (Австрія оголосила повний локдаун, Швеція вводить значні обмеження). Це відповідно спричинило необхідність посилення заходів протидії економічному спадові.

Оскільки криза не закінчилася у червні 2020 року, а розгорталася з новою силою, замайорів конкретний ризик дефолтів банківських установ, а за ними – урядів, які такі стимули надавали. Банк міжнародних розрахунків охарактеризував пандемію як кризу за своїм характером глобальну, яка викликала фіскальну, монетарну та пруденційну реакцію, що перевершила ефекти світової фінансової кризи 2008-2009 років.

Еволюційний і непередбачуваний характер кризи охорони здоров'я також спричиняє фінансову кризу, переходячи від кризи ліквідності на початкових стадіях до кризи платоспроможності, яка може погіршитися, якщо економічне відновлення відкладеться. Водночас, на перше місце виступають безпекові питання. Коронакриза проявила залежність фармацевтичних компаній від ланцюгів поставок сировини, що сприймалось як даність за часів безперервно функціонуючих міжнародних ринків. І те, що сприймалось як конкурентний здобуток (здатність інтегруватись у глобальні ланцюги створення вартості [30]) і спроможність використовувати порівняльні переваги в міжнародній торгівлі і зокрема в міжнародному розподілі праці, виявилось ознакою вразливості. У більшості країн фармацевтична промисловість, яка відноситься до найбільш високотехнологічного і наукоємного сектору економіки, є однією з найбільш інтегрованих у ланцюги доданої вартості, де частка іноземної доданої вартості в експорті може сягати понад 90% від загального обсягу експорту фармацевтичної галузі й кінцевому споживанні фармацевтичної продукції на внутрішньому ринку. Крім того, фармацевтичний сектор, який отримувал значні урядові ін'єкції впродовж 2020 року, обсяги яких залежали від можливостей державних бюджетів (а також можливостей нарощення бюджетного дефіциту), знаходився під рестрикційними обмеженнями (обмеження на експорт фармацевтичної продукції були введені, в тому числі, Францією, Великобританією, В'єтнамом, Індією). У більшості випадків дані обмеження поширювались на експорт готової продукції, але в меншій мірі — на функціонування ланцюгів доданої вартості. Залежність від імпорту як готової продукції, так і сировини або технологій виробництва, неможливість швидкого нарощення інвестицій у фармацевтичний сектор актуалізували необхідність диверсифікації постачальників. Відтак розробка, виробництво, просування, споживання та утилізація фармацевтичної продукції (що набуло важливості в часи пандемії) в контексті безпеки населення, підприємств

фармгалузі, держави, довкілля, а також обороноздатності та економічної незалежності країни набуває першочергового значення [14].

Пандемія може негативно вплинути на глобальне економічне зростання системніше й упродовж тривалішого періоду з повільним відновленням. Без термінового вжиття заходів у галузі охорони здоров'я економічна криза може тривати довше, ніж передбачали аналітики. Вона вимагатиме від урядів пошуку найефективніших комбінацій додаткових заходів фіскальної і грошово-кредитної політики без копіювання минулого досвіду, якого, якщо брати до уваги нинішні реалії, не існує. Додаткові заходи можуть знадобитися для збалансування конкуруючих потреб трьох кутів тристороннього партнерства: а) домогосподарств; б) підприємств; в) державних і місцевих органів влади. Вони вступають у серйозне протиріччя і у випадку незбалансованих рішень можуть викликати соціальне напруження.

Під час першої хвилі подолання кризи монетарними методами сприймалося адекватним, потрібно було лише відразу надавати значні обсяги фінансування і запроваджувати стимули дуже швидко. А вже під час другої хвилі обмежувальних заходів і відповідно поглиблення кризи споживання ці методи не спрацювали. Крім того, почали виникати ризики інфляційного зростання замість реального.

Держави розпочали застосовувати різні заходи національного характеру, обмежуючи діяльність і свободу дій наднаціональних органів. Наприклад, Німеччина у судовому порядку протидіяла додатковому викупу єврооблігацій Європейським Центробанком. Хоча, здавалося б, за існуючих обставин це правильна ідея: Єврокомісія ініціює випуск облігацій з метою фактично збору коштів на необхідну підтримку. Але національні уряди на відміну від попередніх криз бажали, щоб кошти спрямовувалися для рятування не економіки Євросоюзу в цілому, а конкретних країн й обережно ставилися до порятунку південних країн, оскільки вони, на думку північних країн, не здатні ефективно використовувати кошти.

Одночасно відбувається так зване «дроблення» економічних політик у регіональних і глобальних об'єднаннях. Непідпорядкованість як кредиторів, так і боржників міжнародним фінансовим організаціям стає реальністю. Наприклад, африканські країни почали працювати для залагодження своїх боргових проблем з МВФ безпосередньо з Китаєм.

Висновки. Різниця у підходах країн пришвидшує вирішення їхніх конкретних нагальних питань, але може завдати довготермінової шкоди світовій економіці, погіршуючи міжнародні політичні, торгові та економічні відносини. Погляди на економічну політику щодо подолання наслідків пандемії COVID-19 і протидії наступним пандемічним кризам напружують відносини між розвиненими економіками і країнами, що розвиваються, а також між північними і південними членами Євросоюзу, кидаючи виклик союзам і загальноприйнятим концепціям національної безпеки. Це також порушує питання про майбутнє світового лідерства, оскільки слабші країни орієнтуватимуться на тих, які допомагатимуть вирішувати кризові питання. У деяких країнах пандемія поставила охорону здоров'я серед питань національної безпеки нарівні із традиційними проблемами національної безпеки, як-от тероризм, кібератаки і розповсюдження зброї масового ураження. Пов'язані з цим економічні та людські витрати можуть мати довготермінові наслідки для економік через втрату життів і робочих місць. Фіскальні та грошово-кредитні заходи, що застосовуються для запобігання фінансовій кризі і підтримання економічної діяльності, також можуть ненавмисно збільшити диспропорції між доходами, актуалізувавши питання оподаткування статків (так звана ініціатива Пікетті, що наголошує на необхідності оподаткування успадкованого багатства). У деяких країнах економічні наслідки можуть посилити расові і соціально-економічні розриви та спровокувати соціальні заворушення. Тому внутрішні економічні завдання набувають пріоритетного значення серед головних питань національної безпеки.

Література.

1. Резникова Н.В. Макроекономические координаты глобальной неозависимости. *Rozwój społeczności międzynarodowej: przeszłość oraz nowe wyzwania*. Łwów-Olsztyn, 2016. С.37-48.
2. Резникова Н.В. Проблемы глобальной макроэкономической взаимозависимости. *Modern Science – Moderní věda*. 2016. № 2. P.52-55.
3. Резникова Н. В., Іващенко О. А., Курбала Н. В. Ідентифікаційні характеристики розвинених країн у мандатах міжнародних організацій: ознаки передової економіки у фокусі дослідження. *Економіка та держава*. 2020. № 9. С. 17–24.
4. Резникова Н. В., Іващенко О. А., Курбала Н. В. Ретроспективний аналіз альтернативних підходів до виокремлення розвинених країн: фінансовий, індустріальний, цифровий та інноваційний виміри розвитку. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8172>
5. EU authorities agree new measures to support the pharma supply chain during COVID-19 pandemic. 2020 URL: <https://www.europeanpharmaceuticalreview.com/news/116554/eu-authorities-agree-new-measures-to-support-the-pharma-supplychain-during-covid-19-pandemic/>
6. Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism. 2020. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-03/24-03Coronavirus.pdf>
7. El-Erian M. The Coming Coronavirus Recession and the Uncharted Territory Beyond. 2020. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-17/coming-coronavirus-recession>
8. Larry Elliot L. Prepare for the coronavirus global recession. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/business/2020/mar/15/prepare-for-the-coronavirus-global-recession>

9. Georgieva K. The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. 2020. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/23/pr2098-imf-managing-director-statement-following-a-g20-ministerial-call-on-the-coronavirus-emergency>
10. Horowitz J. The global coronavirus recession is beginning. 2020. URL: <https://edition.cnn.com/2020/03/16/economy/global-recession-coronavirus/index.htm>
11. Peterson K Ozili, Thankom Gopinath Arun. Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/340236487_Spillover_of_COVID-19_impact_on_the_Global_Economy
12. COVID-19 and the aviation industry: Impact and policy responses. 2020. URL: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-the-aviation-industry-impact-and-policy-responses-26d521c1/>
13. Donthu N., Gustafsson A. Effects of COVID-19 on business and research, *Journal of Business Research*. 2020. Vol. 117. P. 284-289
14. Дацко А.Й., Дацко О.І. Теоретико-методологічні засади формування фармацевтичної безпеки України. URL: <https://socpharm.nuph.edu.ua/files/2014/03/%D0%94%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE-%D0%90.%D0%99.-%D0%94%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE-%D0%9E.%D0%86.pdf>
15. World Bank Open Data [Electronic resource]. — 2020. — Mode of access: <https://data.worldbank.org/>
16. Official website of IMF [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.imf.org/en/Data>
17. Відякіна М. М., Резнікова Н. В. Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму. *Вісник Національного банку України*. 2010. № 5 (171). С. 23-27.
18. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Сучасна глобальна криза як трансформаційна ознака цивілізаційних змін. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. №6. С. 47-53
19. Friedman M. The Role of Monetary Policy. *American Economic Review*. 1968. Vol. 58 (1). P. 1–17.
20. Friedman M. The Optimum Quantity of Money and Other Essays. Chicago: Aldine, 1969. P. 1-50
21. Bernanke B. S. Deflation: Making Sure ‘It’ Doesn’t Happen Here. 2002. URL: <https://www.bis.org/review/r021126d.pdf>
22. Bernanke B. S. The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and Its Aftermath. New York: W. W. Norton, 2015. 809 p.
23. Bernanke B. S. What Tools Does the Fed Have Left? Part 3: Helicopter Money. 2016. URL: <https://www.brookings.edu/blog/ben-bernanke/2016/04/11/what-tools-does-the-fed-have-left-part-3-helicopter-money/>
24. Turner A. Between Debt and the Devil: Money, Credit, and Fixing Global Finance. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2015. 320 p.
25. Brehon D., Winkler R. Helicopters 101: Your Guide to Monetary Financing. 2016. URL: <http://www.fullertreasury.com/general/helicopters-101-your-guide-to-monetary-financing/>
26. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Роль монетарної політики в досягненні економічної стабільності: асиметрії трансмісійного механізму. *Економіка та держава*. 2016. № 3. С. 7-12.
27. Відякіна М.М., Резнікова Н.В. Теоретичне моделювання координації міжнародної економічної політики. *Культура народів Причорномор'я (Проблеми матеріальної культури. Економіка. Географія)*. 2014. № 257. С. 46–52.
28. Відякіна М. М., Резнікова Н. В. Детермінанти кризових потрясінь: макроекономічні виміри. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. 2013. №33 (2). С. 96–101.
29. Buiter W. H. The Simple Analytics of Helicopter Money: Why It Works – Always. *Economics*. 2014. Vol. 8. P.1–46.
30. Іващенко О.А., Резнікова Н.В. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 22-26.

References.

1. Reznikova, N. (2016), “Macroeconomic coordinates of global independence”, *Development of the international community: past and new challenges*, pp.37-48.
2. Reznikova, N. (2016), “Challenges of global macroeconomic interdependence”, *Modern Science – Modern veda*, vol. 2, pp. 52—55.
3. Reznikova, N. Ivashchenko, O. and Kurbala, N. (2020), “Identifiers of developed countries in international organizations' mandates: the features of an advanced economy in the research focus”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 17–24.
4. Reznikova, N. Ivashchenko, O. and Kurbala, N. (2020), “A retrospective analysis of alternative approaches to grouping of developed countries: financial, industrial, digital and innovative dimensions of development”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8172> (Accessed 14 Nov 2020)
5. The official site of European Pharmaceutical Review (2020), “EU authorities agree new measures to support the pharma supply chain during COVID-19 pandemic”, available at: <https://www.europeanpharmaceuticalreview.com/news/116554/eu-authorities-agree-new-measures-to-support-the-pharma-supplychain-during-covid-19-pandemic/> (Accessed 14 Nov 2020)

6. The official site of UNWTO (2020), “Impact assessment of the COVID-19 outbreak on international tourism”, available at: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-03/24-03Coronavirus.pdf> (Accessed 14 Nov 2020)
7. El-Erian, M. (2020), “The Coming Coronavirus Recession and the Uncharted Territory Beyond”, available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-17/coming-coronavirus-recession> (Accessed 15 Nov 2020)
8. Larry Elliot, L. (2020), “Prepare for the coronavirus global recession”, available at: <https://www.theguardian.com/business/2020/mar/15/prepare-for-the-coronavirus-global-recession> (Accessed 15 Nov 2020)
9. Georgieva, K. (2020), “The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression”, available at: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/23/pr2098-imf-managing-director-statement-following-a-g20-ministerial-call-on-the-coronavirus-emergency> (Accessed 17 Nov 2020)
10. Horowitz, J. (2020), “The global coronavirus recession is beginning”, available at: <https://edition.cnn.com/2020/03/16/economy/global-recession-coronavirus/index.htm> (Accessed 17 Nov 2020)
11. Peterson, K. O. and Thankom, G. A. (2020), “Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy”, available at: https://www.researchgate.net/publication/340236487_Spillover_of_COVID-19_impact_on_the_Global_Economy (Accessed 17 Nov 2020)
12. The official site of OECD (2020), “COVID-19 and the aviation industry: Impact and policy responses”, available at: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-the-aviation-industry-impact-and-policy-responses-26d521c1/> (Accessed 18 Nov 2020)
13. Donthu, N. and Gustafsson, A. (2020), “Effects of COVID-19 on business and research”, *Journal of Business Research*, vol. 117, pp. 284-289.
14. Datsko, A. and Datsko, O. “Theoretical and methodological principles of formation of pharmaceutical safety of Ukraine”, available at: <https://socpharm.nuph.edu.ua/files/2014/03/%D0%94%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE-%D0%90.%D0%99.-%D0%94%D0%B0%D1%86%D0%BA%D0%BE-%D0%9E.%D0%86.pdf> (Accessed 19 Nov 2020)
15. The official site of IMF (2020), available at: <https://www.imf.org/en/Data> (Accessed 18 September 2020).
16. The official site of World Bank Open Data (2020), available at: <https://data.worldbank.org/> (Accessed 18 September 2020).
17. Vidyakina, M. and Reznikova, N. (2010), “The current global financial crisis in the destructive dimensions of investment pragmatism”, *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, vol. 5, pp. 23-27.
18. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2010), “The current global crisis as a transformational sign of civilizational change”, *Current economic problems*, vol. 6, pp. 47-53.
19. Friedman, M. (1968), “The Role of Monetary Policy”, *American Economic Review*, vol. 58, no. 1, pp. 1–17.
20. Friedman, M. (1969), *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*. Aldine, Chicago, USA.
21. Bernanke, B. S. (2002), “Deflation: Making Sure ‘It’ Doesn’t Happen Here”, available at: <https://www.bis.org/review/r021126d.pdf> (Accessed 18 Nov 2020)
22. Bernanke, B. S. (2015), *The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and Its Aftermath*. W. W. Norton, New York, USA.
23. Bernanke, B. S. (2016), “What Tools Does the Fed Have Left? Part 3: Helicopter Money”, available at: <https://www.brookings.edu/blog/ben-bernanke/2016/04/11/what-tools-does-the-fed-have-left-part-3-helicopter-money/> (Accessed 18 Nov 2020)
24. Turner, A. (2015), *Between Debt and the Devil: Money, Credit, and Fixing Global Finance*, Princeton University Press, Princeton, N.J. USA.
25. Brehon, D. and Winkler, R. (2016), “Helicopters 101: Your Guide to Monetary Financing”, available at: <http://www.fullertreacymoney.com/general/helicopters-101-your-guide-to-monetary-financing/> (Accessed 20 Nov 2020).
26. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2016), “The role of monetary policy in attaining economic stability: the asymmetries of transmission mechanism”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 3, pp. 7–12.
27. Vidyakina, M. and Reznikova, N. (2014), “Theoretical modeling of international economic policy coordination”, *Culture of the peoples of the Black Sea region (Problems of material culture. Economy. Geography)*, vol. 257, pp. 46–52.
28. Vidyakina, M. and Reznikova, N. (2013), “Determinants of crisis shocks: macroeconomic dimensions”, *Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University*, vol.33 (2), pp. 96–101.
29. Buiter, W. H. (2014), “The Simple Analytics of Helicopter Money: Why It Works – Always.”, *Economics*, vol. 8, pp.1–46.
30. Ivashchenko, O. and Reznikova, N. (2015), “The opportunities of participation in global value chains for Ukraine in the context of transnationalisation”, *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 22–26.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2020 р.